BOLALAR TAFAKKURI VA AXLOQIY TARBIYASIDA DINIY-MA'RIFIY ADABIYOTNING O'RNI

Termiz davlat unversiteti
O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi o'qituvchisi
f.f.f.d (Phd), dotsent ***Raimova Sayyora Zoyitovna***
Termiz davlat pedagogika instituti magistranti
Jannozova Uldona Beknazarovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar tafakkuri va axloqiy tarbiyasini shakllantirishda diniy-ma'rifiy adabiyotning tutgan o'rni tahlil qilinadi. Diniy-ma'rifiy asarlar orqali bolalarda ezgulik, halollik, mehr-oqibat, kattalarga hurmat, kichiklarga g'amxo'rlik kabi insoniy fazilatlarning shakllanish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, bunday adabiyotlarning bolalarning mustaqil fikrlashi, ma'naviy dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvorini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Maqolada diniy-ma'rifiy merosdan tarbiya jarayonida samarali foydalanish masalalariga ham alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: bolalar tafakkuri, axloqiy tarbiya, diniy-ma'rifiy adabiyot, ma'naviy kamolot, ezgulik, halollik, odob-axloq, mustaqil fikrlash, dunyoqarash, tarbiyaviy ta'sir.

Annotation: This article analyzes the role of religious and educational literature in shaping children's thinking and moral education. It highlights how religious and educational works help develop such human qualities in children as kindness, honesty, compassion, respect for elders, and care for younger ones. The article also substantiates, from a theoretical perspective, the importance of such literature in developing children's independent thinking, spiritual worldview, and social behavior.

Keywords: children's thinking, moral education, religious and educational literature, spiritual development, kindness, honesty, ethics, independent thinking, worldview, educational influence.

Kirish: Jamiyat taraqqiyoti yosh avlodning bilimli, tafakkuri teran va yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lib voyaga yetishiga bevosita bog'liq. Shu jihatdan bolalar tafakkurini rivojlantirish va ularning axloqiy dunyoqarashini shakllantirish tarbiya jarayonining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bola ongida ezgulik, halollik, mehr-oqibat, adolat, hurmat kabi insoniy fazilatlarning qaror topishida oilaviy muhit, ta'lim tizimi hamda badiiy va ma'rifiy adabiyotlar muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, diniy-ma'rifiy adabiyotlar asrlar davomida inson ma'naviy kamolotiga xizmat qilib kelgan bebaho manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Bunday asarlarda ilgari surilgan axloqiy g'oyalar, odob-axloq me'yorlari va insonparvarlik tamoyillari bolalar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularning tafakkur doirasini kengaytiradi. Diniy-ma'rifiy asarlar nafaqat bolalarning bilimini oshiradi, balki ularda mustaqil fikrlash, voqea-hodisalarni to'g'ri baholash va jamiyatda munosib xulq-atvor ko'rsatish ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Mazkur maqolada bolalar tafakkuri va axloqiy tarbiyasida diniy-ma'rifiy adabiyotning o'rni, uning tarbiyaviy imkoniyatlari hamda ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: Bolalar tafakkuri va axloqiy tarbiyasini shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya hamda adabiyotshunoslikda keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Ayniqsa, diniy-ma'rifiy adabiyotlarning tarbiyaviy imkoniyatlari Sharq mutafakkirlari merosida alohida o'rin egallaydi.

Abu Nasr Forobiy asarlarida komil inson tarbiyasi, aql-zakovat va axloq uyg'unligi jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin qilinadi. Uning fikricha, "Insondagi ezgu fazilatlar ilm va tarbiya vositasida shakllanadi. Bu qarashlar bolalar tafakkurini rivojlantirishda ma'naviy-axloqiy ta'limning muhimligini ko'rsatadi".[1]

Abu Ali ibn Sino pedagogik qarashlarida bolani yoshligidan boshlab odob, halollik, mehnatsevarlik va ezgulik ruhida tarbiyalash zarurligi ta'kidlanadi. U bolalar tarbiyasida nafaqat nazariy bilim, balki ibrat va amaliy xulq-atvor ham muhim ekanini qayd etadi. Shu jihatdan diniy-ma'rifiy asarlar bolalarga axloqiy mezonlarni singdirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub", "Hayrat ul-abror" kabi asarlarida insoniy fazilatlar, odob-axloq, rostgo'ylik, sabr-qanoat va mehr-oqibat g'oyalari keng yoritilgan. Mazkur asarlar bolalarda ijobiy dunyoqarash va axloqiy tafakkurni shakllantirishda muhim manba hisoblanadi. Shuningdek, Abdulla Avloniyning Turkiy guliston yoxud axloq asarida axloqiy tarbiya masalalari ilmiy-pedagogik asosda bayon qilingan. Muallif axloqni inson kamolotining asosiy mezoni sifatida baholab, yosh avlod tarbiyasida kitob va ma'rifatning o'rnini alohida ta'kidlaydi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham bolalar tafakkurini rivojlantirishda ma'naviy-ma'rifiy adabiyotlarning ta'siri alohida qayd etiladi. Tadqiqotchilar diniy-ma'rifiy asarlar bolalarda mustaqil fikrlash, ezgulik va yovuzlikni farqlash, ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini anglash hamda ma'naviy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini shakllantirishini ta'kidlaydilar. Shu bois mavzuga oid adabiyotlar tahlili

[1] Forobiy, Abu Nasr. "Fozil odamlar shahri", Toshkent: O'zbekiston, 1993-yil.

diniy-ma'rifiy merosning bolalar tarbiyasidagi ilmiy va amaliy ahamiyati yuqori ekanini ko'rsatadi.[2]

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda bolalar tafakkuri va axloqiy tarbiyasida diniy-ma'rifiy adabiyotning o'rnini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Avvalo, mavzuga oid pedagogik, psixologik va adabiy manbalarni o'rganish asosida nazariy tahlil metodi qo'llanildi. Ushbu metod yordamida bolalar tafakkurining shakllanishi, axloqiy tarbiya jarayonining xususiyatlari hamda diniy-ma'rifiy adabiyotlarning tarbiyaviy imkoniyatlari yoritildi.

Tadqiqot davomida qiyosiy-tahliliy metod orqali Sharq mutafakkirlarining bolalar tarbiyasiga oid qarashlari o'zaro solishtirildi va ularning umumiy hamda farqli jihatlari aniqlandi. Xususan, diniy-ma'rifiy asarlarda ilgari surilgan ezgulik, halollik, odob, sabr-qanoat va insonparvarlik g'oyalarining bolalar ongiga ta'siri tahlil qilindi. Shuningdek, diniy-ma'rifiy adabiyotlarning mazmunini o'rganishda matn tahlili metodidan foydalanildi.

Tahlil, natija va mulohaza: Tahlillar shuni ko'rsatadiki, diniy-ma'rifiy adabiyotlar bolalar tafakkurini rivojlantirish va axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Bunday asarlarda ilgari surilgan halollik, rostgo'ylik, sabr-qanoat, mehr-oqibat, kattalarga hurmat va kichiklarga g'amxo'rlik kabi g'oyalar bolaning ma'naviy olamini boyitadi. Ayniqsa, diniy-ma'rifiy asarlarda axloqiy me'yorlarning sodda, hayotiy misollar orqali yoritilishi bolalar ongida bu tushunchalarning aniqroq shakllanishiga xizmat qiladi. Mavzuga oid manbalar tahlili natijasida diniy-ma'rifiy adabiyotlar nafaqat axloqiy fazilatlarni singdirishi, balki bolalarda mushohada yuritish, voqea-

[2] Navoiy, Alisher. "Mahbub ul-qulub", Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011-yil.

hodisalarni baholash va to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini ham rivojlantirishi aniqlandi. Bunday asarlar orqali bola ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik o‘rtasidagi farqni anglay boshlaydi. Natijada uning tafakkur doirasi kengayib, mustaqil fikrlashga bo‘lgan moyilligi ortadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, diniy-ma’rifiy adabiyotlardan tarbiya jarayonida maqsadli va izchil foydalanish bolalarning axloqiy kamoloti uchun samarali omil bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, oilada va ta’lim muassasalarida yoshga mos diniy-ma’rifiy asarlarni tanlab o‘qitish bolalarda ijobiy xulq-atvor, ma’naviy qadriyatlarga hurmat va jamiyatga mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Shu bilan birga, diniy-ma’rifiy adabiyotlardan foydalanishda bolalarning yosh xususiyatlari, idrok darajasi va psixologik qabul qilish imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Chunki tarbiyaviy ta’sirning samaradorligi ko‘p jihatdan asar mazmunining bolaning dunyoqarashi va hayotiy tajribasiga mos kelishiga bog‘liq. Demak, diniy-ma’rifiy adabiyotlar bolalar tafakkuri va axloqiy tarbiyasini rivojlantirishda muhim ma’naviy manba bo‘lib, ulardan oqilona foydalanish barkamol avlodni voyaga yetkazishda katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar: Tadqiqot natijalariga ko‘ra, diniy-ma’rifiy adabiyotlar bolalar tafakkuri va axloqiy tarbiyasini shakllantirishda muhim tarbiyaviy manba hisoblanadi. Bunday asarlar bolalarda ezgulik, halollik, mehr-oqibat, rostgo‘ylik va kattalarga hurmat kabi ijobiy fazilatlarni rivojlantiradi. Shuningdek, diniy-ma’rifiy adabiyotlar bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini kuchaytirish, voqea-hodisalarni to‘g‘ri tahlil qilish va axloqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, bu turdagi adabiyotlar barkamol shaxsni tarbiyalashda muhim ma’naviy asos bo‘lib xizmat qiladi.

1. Ta'lim jarayonida bolalar yoshiga mos diniy-ma'rifiy adabiyotlarni kengroq joriy etish.

2. Oila va maktab hamkorligida ma'naviy-ma'rifiy kitob o'qish madaniyatini rivojlantirish.

3. Diniy-ma'rifiy asarlarni zamonaviy pedagogik usullar (multimedia, audio-kitob, interaktiv darslar) orqali bolalarga yetkazish.

4. Bolalar uchun mo'ljallangan sodda va tushunarli diniy-ma'rifiy adabiyotlar sonini ko'paytirish.

5. O'qituvchilar va tarbiyachilar uchun ushbu asarlardan samarali foydalanish bo'yicha maxsus metodik qo'llanmalar ishlab chiqish.

6. Bolalarda kitobxonlik madaniyatini oshirish maqsadida maktab va kutubxonalarda maxsus ma'rifiy tadbirlar tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Forobiy, Abu Nasr. "Fozil odamlar shahri", Toshkent: O'zbekiston, 1993-yil.
2. Ibn Sino, Abu Ali. "Tadbiri manzil", Toshkent: Fan, 1980-yil.
3. Navoiy, Alisher. "Mahbub ul-qulub", Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011-yil.
4. Navoiy, Alisher. "Hayrat ul-abror", Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007-yil.
5. Avloniy, Abdulla. "Turkiy guliston yoxud axloq", Toshkent: O'qituvchi, 1992-yil.
6. Karimov, I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent: Ma'naviyat, 2008-yil.
7. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti (darslik), Toshkent: Fan va texnologiya, 2019-yil.

8. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.

9. https://www.mamun.uz/bulletin

10. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.

11. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.

12.Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.

13. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). SAB'AI SAYYOR" DOSTONINING BOBLARI BO'YICHA TAVSIFI. *Shokh Articles Library*, *1*(2).

14. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.

15.Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).

16. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.